

КАПУСТІНА М. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2021.6.37>

МЕТОДИКО-КРИМІНАЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИНАМ

У статті розглянуто методико-криміналістичні засоби як структурний елемент методико-криміналістичного забезпечення протидії злочинам. Сконцентровано увагу на такій вагомій ознаці криміналістичного забезпечення, як предметність. Ця ознака свідчить про пряме, безпосереднє відношення розроблених і запропонованих засобів специфіці слідчої діяльності, особливостям відкриття і здійснення кримінального провадження. Розглянуто і проаналізовано поняття «засіб» у декількох аспектах. Виокремлено види засобів криміналістичного забезпечення.

Здійснено аналіз понять «методична рекомендація», «криміналістичний алгоритм», «програма розслідування». Зазначено, що методична рекомендація є видом криміналістичної рекомендації. Проілюстровано, що методична рекомендація має комплексний типовий характер. Проаналізовано етимологічний смисл поняття «криміналістична методика» та «методика». Зазначено, що поняття «криміналістична методика» та «методика» є різними за змістовним наповненням. Розглянуто сутність понять «криміналістичний алгоритм» і «програма розслідування». Наведено аргументи щодо розмежування понять «криміналістичний алгоритм» і «програма розслідування». Доведено, що «програма розслідування» є поняттям ширшим, аніж криміналістичний алгоритм, оскільки програма розслідування складається із сукупності криміналістичних алгоритмів.

У статті визначено та доведено, що засобами методико-криміналістичного забезпечення є методична рекомендація, криміналістичний алгоритм і програма розслідування, оскільки вони є формами викладення змісту окремих криміналістичних методик.

Запропоновано авторське визначення поняття «засіб методико-криміналістичного забезпечення». Ця криміналістична категорія відповідає таким ознакам засобів криміналістичного забезпечення, як предметність, апробованість, науковість, суб'єктність, унормованість, цілеспрямованість.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення, методико-криміналістичні засоби забезпечення, методична рекомендація, криміналістичний алгоритм, програма розслідування.

Kapustina M. V. Methodological and criminalistic means of ensuring counteraction to crimes

The article considers methodological and criminalistic means as a structural element of methodological and criminalistic support of crime prevention. Attention is focused on such an important feature of criminalistic support as objectivity. This feature indicates a direct, direct relationship of the developed and proposed means to the specifics of the investigative activity to the peculiarities of the opening

and implementation of criminal proceedings. The concept of means in several aspects is considered and analyzed. The types of means of criminalistic support are highlighted.

The concept of methodological recommendation, a criminalistic algorithm, an investigation program is analyzed. It is noted that the methodological recommendation is a kind of criminalistic recommendation. It is illustrated that the methodical recommendation has a complex typical character. The etymological meaning of the term «criminalistic methodology» and «methodology» is analyzed. It is noted that the concepts of «criminalistic methodology» and «methodology» are different in content. The essence of the concepts of criminalistic algorithm and investigation program is considered. Arguments on the delimitation of the concepts of criminalistic algorithm and investigation program are given. It is proved that the investigation program is a broader concept than the criminalistic algorithm. Because the investigation program consists of a set of criminalistic algorithms.

The article defines and proved that the means of methodological and criminalistic support are a methodological recommendation, a criminalistic algorithm and an investigation program, since they are forms of presentation of the content of individual criminalistic techniques.

The author's definition of a means of methodology and criminalistic support is proposed. This criminalistic category corresponds to such signs of criminalistic support, as objectivity, testimacy, scientific, subjectivity, fertility, purposefulness.

Key words: *criminalistic support; methodological and criminalistic means of support; methodological recommendation; criminalistic algorithm; investigation program.*

Вступ. У структурі криміналістичного забезпечення як сукупності засобів, розроблених наукою криміналістикою та апробованих судово-слідчою практикою, що використовуються на основі отриманих знань і вмінь, відповідно до загальних засад і завдань кримінального провадження працівниками органів кримінальної юстиції із метою протидії злочинам окреме місце посідають методико-криміналістичні засоби, які використовуються для розкриття і розслідування кримінальних правопорушень.

Концептуальні проблеми криміналістичних методик досліджували у своїх працях такі провідні вітчизняні науковці-криміналісти, як А.Ф. Волобуєв, В.А. Журавель, А.В. Іщенко, В.В. Тіщенко, В.М. Шевчук, В.Ю. Шепітько, Б.В. Щур та інші. [1-7]. У своїх наукових працях професор В.А. Журавель наголошує на тому, що проблематику криміналістичних методик узагалі можна визнати найбільш науково досліджуваною у сучасній криміналістиці, а методико-криміналістичне забезпечення слідчої діяльності – одним із найважливіших напрямів її розвитку [2, с. 4]. Позиція автора підтверджується тим, що останнім часом актуальним проблемам криміналістичного забезпечення розслідування окремих видів злочину присвячена низка фундаментальних досліджень таких авторів, як Ю.М. Черноус, О.В. Таран, В.В. Лисенко та інших [8-10]. Однак питання про засоби методико-криміналістичного забезпечення і досі залишається не визначеним.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення авторського поняття «методико-криміналістичний засіб забезпечення протидії злочинам».

Результати дослідження. Однією із вагомих ознак, яка становить фундамент поняття «криміналістичне забезпечення досудового розслідування», є предметність. Її сутність полягає в тому, що для практичної діяльності слідчих органів мають бути надані засоби, які відповідають специфіці цієї діяльності і задовольняють її потреби [11, с. 284-285]. Якщо звернутися до тлумачних словників, то засобом вважається: 1) прийом, спосіб для досягнення чого-небудь; 2) знаряддя (предмет, сукупність пристосувань, механізмів, пристроїв) для здійснення будь-якої діяльності [12]. Аналіз зазначеного тлумачення та юридичної літератури дає змогу погодитись із позицію Є.Д. Лук'янчикова, який розглядає засоби (але

з погляду на свої наукові інтереси – інформаційне забезпечення) у двох аспектах. По-перше, це передбачені законом дії, які здійснюються у кримінально-процесуальній або оперативно-розшуковій формі з метою встановлення інформації під час пізнавальної діяльності із розкриття злочину. По-друге, це знаряддя (інструментарій), які застосовуються в межах передбачених дій для підвищення їхньої ефективності та забезпечення результативності. До цієї групи автор додає не тільки технічні пристосування, але і розроблені криміналістикою спеціальні методики, криміналістичні тактичні прийоми і різного спрямування методичні рекомендації [13, с. 119]. Саме другий аспект розгляду зазначеного поняття дає змогу віднести результати певних наукових досліджень до засобів криміналістичного забезпечення і розподілити їх на такі види: а) науково-технічні засоби; б) організаційно-тактичні засоби; в) методико-криміналістичні засоби; г) інформаційні засоби; д) попереджувально-профілактичні засоби. Отже, предметність як ознака криміналістичного забезпечення свідчить про пряме, безпосереднє відношення розроблених і запропонованих засобів специфіці слідчої діяльності, особливостям відкриття і здійснення кримінального провадження.

Вивчення та аналіз наукової літератури, присвяченої проблемам криміналістичної методики, дає підстави до методико-криміналістичних засобів забезпечення віднести методичні рекомендації, криміналістичні алгоритми та програми розслідування. Такими підставами є:

1) **щодо методичних рекомендацій** – це, *по-перше*, те, що методична рекомендація є різновидом криміналістичних рекомендацій [7, с. 25]. Зокрема, Р.С. Белкін розглядає криміналістичну рекомендацію у двох значеннях: 1) науково обґрунтована та апробована слідчою практикою порада (вказівка), яка стосується обрання і застосування техніко-криміналістичних засобів, криміналістичних прийомів і методик збирання, дослідження, оцінки та використання доказів; 2) узагальнене найменування розробок криміналістики для практики боротьби зі злочинністю [14, с. 66, 67]; *по-друге*, методична рекомендація має комплексний типовий характер. Зокрема, Б.В. Щур наголошує на тому, що методичні рекомендації – це комплекси взаємопов'язаних типових порад, апробованих слідчою практикою і пропонувані до застосування у розслідуванні окремих видів злочинів, спрямованих на оптимізацію слідчої діяльності [7, с. 25-26]. Зі свого боку В.А. Журавель зазначає, що основу змісту окремої криміналістичної методики становлять комплекси упорядкованих не тільки методів, прийомів, засобів, але і рекомендацій типізованого характеру [2, с. 23]. Свою позицію зазначені науковці підкріплюють думкою Р.С. Белкіна, який вважає, що підставою для створення таких комплексів слугують: а) комплексний характер завдань, які вирішуються під час розслідування; б) необхідність розроблення комплексу дій, які використовуються для вирішення цих завдань; в) комплексна участь у розкритті, розслідуванні та попередженні злочинів у межах своєї компетенції, окрім слідчого, працівника органів дізнання, експертних установ та інших спеціалістів, представників громадськості; г) реально наявні зв'язки і залежності між рекомендаціями [15, с. 302-303]; *по-третьє*, в етимологічному смислі поняття «криміналістична методика» та «методика» є різними за змістовним наповненням. Зокрема, В.В. Тищенко справедливо зазначає, що «криміналістична методика розслідування злочинів» лише умовно передає сутність змістовного навантаження, що несе в собі поняття «методика». У криміналістичній методиці розслідування розробляються і рекомендуються до використання у розслідуванні не лише певні методи, але і положення, що стосуються криміналістичної характеристики відповідної категорії злочинів, типових слідчих ситуацій, стратегічних і тактичних завдань розслідування, висування і перевірки слідчих версій, організаційних заходів, напрямів взаємодії слідчого з іншими учасниками розслідування тощо [16, с. 21-22]. Підтримує позицію автора і В.А. Журавель, який зазначає, що термін «окрема криміналістична методика» охоплює не лише методи (систему методів), прийоми та засоби, але і рекомендації (поради) слідчому і судді з оптимальної, найраціональнішої організації процесу розслідування певних видів злочинів і судового розгляду кримінальних справ [2, с. 20-21];

б) **щодо криміналістичних алгоритмів** як науково обґрунтованих приписів стосовно виконання лише у завданому порядку системи послідовних операцій, побудованих на під-

ставі пріоритетів і рекомендованих слідчому, прокурору для вирішення завдань певного типу, що виникають під час досудового розслідування [17, с. 20], то їх нині відносять до формалізованої форми викладення методичних рекомендацій. Зокрема, В.А. Журавель наголошує на тому, що нині окремі криміналістичні методики можуть бути викладені у трьох формах: описовій, формалізованій і змішаній. Формалізована форма передбачає викладення рекомендацій (порад) у вигляді відповідних програм розслідування або алгоритмічних схем дій слідчого у тій чи іншій типовій ситуації, що виникає. Це так звані рекомендації прямої дії, спрямовані слідчому [2, с. 125-126]. Але це не в якому разі не означає, що криміналістичний алгоритм і програма розслідування є тотожними поняттями. Програма розслідування є поняттям ширшим, аніж криміналістичний алгоритм. Як аргумент наведемо позиції провідних науковців. Зокрема, В.А. Журавель зазначає, що головним значенням поняття «алгоритм» є слово «правило», а поняття «програма» – слово «план». Беручи до уваги, що будь-який план складається з використанням деяких правил, що містять цілком визначену сукупність наукових рекомендацій криміналістики, логічно передбачити, що програма розслідування має розглядатися не інакше як підібраний слідчим або рекомендований наукою «набір» криміналістичних алгоритмів і необхідної, типової, криміналістично значущої інформації, призначеної для розкриття і розслідування конкретної події злочину [18, с. 364-365]. На думку О.С. Шаталова, програма – це рекомендована наукою певна сукупність криміналістичних алгоритмів та іншої потрібної інформації, призначених для ефективного управління слідчою ситуацією під час розслідування окремих груп, видів і підвидів [19, с. 37]. Зі свого боку В.В. Тищенко наголошує на тому, що криміналістична алгоритмізація полягає у розробці криміналістичного алгоритму, спрямованого на вирішення якогось конкретного завдання розслідування, а програмування розслідування – у систематизації алгоритмів і потрібної криміналістичної інформації щодо етапу розслідування і типових слідчих ситуацій, що дозволяє слідчому вибрати правильний алгоритм дій (систему алгоритмів із пропонуєваних у програмі) для ефективного управління слідчою ситуацією, прийняття правильного процесуального і тактичного рішення, а також вирішення відповідного тактичного завдання [4, с. 114];

в) **щодо програми розслідування** як сукупності приписів (криміналістичних алгоритмів) і правил рекомендаційного характеру, спрямованих на вирішення комплексу тактичних завдань, що містить декілька моделей дій слідчого, прокурора залежно від етапу розслідування, слідчої ситуації, позиції учасників кримінального провадження, то вона є найпридатнішою формою адаптації методико-криміналістичних рекомендацій до умов розслідування конкретного злочину [20, с. 666; 18, с. 362]. Це підтверджується підсумками опитування, проведеного професором В.А. Журавлем. Зокрема, серед найпридатніших форм викладення методичних рекомендацій із розслідування злочинів слідчими названі такі: 1) описова форма (сучасні підручники або посібники) – на цю форму вказало 36% респондентів; 2) програми розслідування (схематично залежно від слідчих ситуацій та версій, що підлягають перевірці) – 64%; 3) алгоритми дій слідчого (у вигляді жорстких приписів дій залежно від мети і ситуації слідчої дії) – 52% [2, с. 236]. Програма розслідування розглядається як більш високий рівень наукових розробок і більш оптимальна форма викладення порад прямої дії слідчому, прокурору порівняно із наявними описовими методиками [20, с. 666].

Отже, резюмуючи вищезазначене, ми маємо підстави саме засобами методико-криміналістичного забезпечення вважати методичну рекомендацію, криміналістичний алгоритм і програму розслідування, оскільки вони є формами викладення змісту окремих криміналістичних методик.

Висновки. Таким чином, під засобами методико-криміналістичного забезпечення слід розуміти методичну рекомендацію, криміналістичний алгоритм і програму розслідування, розроблені наукою криміналістикою та апробовані судово-слідчою практикою, що використовуються на основі отриманих знань і вмій відповідно до загальних засад і завдань кримінального провадження працівниками органів кримінальної юстиції із метою протидії злочинам.

Список використаних джерел:

1. Волобуєв А. Ф. Механізм злочину та його зв'язок з концептуальними положеннями криміналістики: монографія. Кривий Ріг : Вид. Р. А. Козлов, 2019. 122 с.
2. Журавель А. В. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Вид. агенція «Апостіль», 2012. 304 с.
3. Іщенко А. В. Методологічні та організаційні проблеми розвитку криміналістичних наукових досліджень: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 1996. 37 с.
4. Тищенко В. В. Теоретичні та практичні основи методики розслідування злочинів: монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
5. Шевчук В. М. Концептуальні основи формування окремих криміналістичних методик (проблеми визначення поняття та ознак). *Актуальні проблеми держави і права*. 2020. Вип. 86. С. 246-258.
6. Шепітько В. Ю., Авдєєва Г. К. Проблеми алгоритмізації слідчої діяльності. *Актуальні проблеми держави та права*. 2008. Вип. 44. С. 46-50.
7. Щур Б. В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. Харків : Харків юридичний, 2010. 320 с.
8. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення досудового слідства у справах про злочини міжнародного характеру: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 32 с.
9. Таран О. В. Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів, пов'язаних з порушенням вимог законодавства про охорону праці: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2013. 34 с.
10. Лисенко В. В. Проблеми криміналістичного забезпечення розслідування податкових злочинів: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2006. 35 с.
11. Капустіна М. В. Забезпечення криміналістичне. Велика українська юридична енциклопедія. Харків: Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 284-287.
12. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua> (дата звернення 20.09.2021).
13. Лук'янчиков Є. Д. Методологічні засади інформаційного забезпечення розслідування злочинів: монографія. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2005. 360 с.
14. Криминалистика: краткая энциклопедия. Авт. сост. Р.С. Белкин. Москва: Большая Российская энциклопедия, 1993. 111 с.
15. Белкин Р. С. Курс криминалистики: в 3 т. Москва: Юрист, 1997. Т.3: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. 480 с.
16. Тищенко В. В. Криміналістичні технології в теорії і практиці розслідування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2008. Вип. 44. С. 18-24.
17. Журавель В. А. Алгоритм в криміналістиці. Велика українська юридична енциклопедія. Харків: Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 20-22.
18. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: генеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.
19. Шаталов А. С. Понятие криминалистической алгоритмизации и программирования расследования преступлений. *Государство и право*. 2000. № 8. С. 28-39.
20. Журавель В. А. Програмування розслідування. Велика українська юридична енциклопедія. Харків: Право, 2018. Т. 20: Криміналістика, судова експертиза, юридична психологія. С. 666-667.

